

Wojciech Stankiewicz

Zaprzeczenie prawu do samostanowienia na przykładzie polityki Chińskiej Republiki Ludowej wobec Tybetu

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 11, 59-73

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WOJCIECH STANKIEWICZ

*Zaprzeczanie prawa do samostanowienia na przykładzie
polityki Chińskiej Republiki Ludowej wobec Tybetu*

Denial of the Right to Self-determination as Exemplified by the Policies
of the People's Republic of China towards Tibet

We współczesnych stosunkach międzynarodowych nasilają się dążenia ludności terytoriów zależnych do uzyskania niepodległości, a także aspiracje do stworzenia państwowości przez wspólnoty etniczne zamieszkujące administracyjnie wyodrębnione, zarazem integralne, części państw. Problemy etniczne obejmują wszystkie kontynenty. Obecnie ruchy separatystyczne istnieją m.in. w Hiszpanii (Kraj Basków),¹ Nowej Jugosławii (Kosowo),² Bośni i Hercegowinie (Republika Serbska),³ Izraelu (Autonomia Palestyńska)⁴ oraz w wielu rejonach byłego ZSRR (Abchazja, Czeczenia, Krym).⁵

¹ Por. W. Stankiewicz, *Specyfika ujawniania się terroryzmu narodowego na przykładzie baskijskiej Euzkadi Ta Azkatasuna*, „Studia Europejskie” 2001, t. VIII, s. 223-234.

² Por. S. Wojciechowski, *Integracja i dezintegracja Jugosławii na przełomie XX i XXI wieku*, Poznań 2002; W. Stankiewicz, *Interwencja zbrojna NATO w Kosowie – próba oceny*, „Przegląd Politologiczny” 2001, s. 21-32; B. Denitch, *Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia*, University of Minnesota Press 1994; T. Judah, *Kosovo: War and Revenge*, Yale 2000.

³ S. Wojciechowski, *Wojna w Bośni i Hercegowinie*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, pod red. W. Malendowskiego, Wrocław 2003, s. 319-338; W. Dziak, *Bośnia i Hercegowina*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia 1993*, Warszawa 1995.

⁴ M. Jawasreh, *Proces pokojowy na Bliskim Wschodzie*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku...*, s. 283-302.

⁵ Por. L. Antonowicz, *Rozpad ZSRR ze stanowiska prawa międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 9; P. Grochmaliski, *Czeczenia. Rys prawdziwy*, Wrocław 1999; id., *Rosja – Czeczenia. Dwie ostatnie imperialne wojny XX wieku*, [w:] *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku...*, s. 339-365; W. Stankiewicz, *Zasada integralności terytorialnej wobec prawa*

Podstawą radykalnych zmian na mapie politycznej świata, zaistniałych po II wojnie światowej, była zasada samostanowienia narodów – jedna z podstawowych norm prawa międzynarodowego.⁶ Procesy rozpadu byłej Jugosławii oraz byłego ZSRR stanowią wzorce dla narodów dążących do uzyskania państwowości. Przykładem narodu powołującego się w dążeniach niepodległościowych na zasadę samostanowienia jest naród tybetański.

W niniejszym artykule podjęto próbę analizy zasady samostanowienia narodów w kontekście stosunków tybetańsko-chińskich i udzielenia odpowiedzi na pytanie, na jakiej podstawie polityczno-prawnej oparta jest praktyka Chińskiej Republiki Ludowej pozbawiania narodu tybetańskiego podstawowych praw i wolności człowieka, w tym przede wszystkim prawa do samostanowienia.

Za istotne zadanie badawcze przyjęto poznanie stanowisk organizacji międzynarodowych, głównie Organizacji Narodów Zjednoczonych, a także analizę podstawowych uregulowań prawa międzynarodowego z badanego zakresu.

Hipotezą badawczą artykułu jest twierdzenie, że *naród tybetański posiada prawo do samostanowienia, do decydowania o swoim statusie gospodarczym, społecznym i kulturalnym, a obecność chińskiej administracji na terytorium Tybetu powinna zostać uznana za panowanie obcego państwa nad terytorium zależnym.*

W celu rozwinięcia hipotezy postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jaki status prawnomiędzynarodowy jest właściwy dla Tybetu w oparciu o zasadę samostanowienia narodów?
2. Czy Tybetańczycy spełniają kryteria narodu wyznaczone przez ustawodawstwo międzynarodowe do uznania ich samodzielnego bytu państwowego?
3. Jakimi czynnikami uzasadnia Chińska Republika Ludowa politykę dyskryminacji ludności tybetańskiej?
4. Czy istnieją polityczne perspektywy na odzyskanie niepodległości przez Tybetańczyków?
5. Jakie modele rozwiązań dla problemu narodu tybetańskiego przewidziano w prawie międzynarodowym?

W celu rozwiązania problemu posłużono się metodami: politologiczną i analityczną, a posiłkowo – w celu analizy genezy omawianych zjawisk – metodą historyczną.⁷

narodów do samostanowienia w kontekście stosunków rosyjsko-czeczeńskich, „Atheneum” 2002; L. Usmanow, *Niepokorjonnaja Czecznia*, Moskwa 1997; T. N. Tappe, *Chechnya and the State of Self-determination in Breakaway Region of the Former Soviet Union: Evaluating the Legitimacy of Secessionists Claims*, „Columbia Journal of Transnational Law” 1995, t. 34, nr 1.

⁶ Por. W. Czapliński, *Aktualne problemy prawa do samostanowienia*, „Toruński Rocznik Praw Człowieka 1994–1995” 1996, z. 3; J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1990; A. Cassese, *Self-determination of Peoples. A Legal Reappraisal*, Cambridge 1995.

⁷ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1995, s. 74–79.

Tybet, region autonomiczny w zachodnich Chinach, obejmuje obszar o powierzchni 1,2 mln km². Przez wieki państwo zamieszkiwał odrębny naród, którego historia sięga II w. p.n.e. W VI w. Tybet stał się polityczną i militarną potęgą regionu, aby w IX w. ulec rozbięciu.⁸

Tybetańczycy od początku dziejów utrzymywali stosunki polityczne i gospodarcze z Mongołami, a także władcami mandżurskimi. Przełom w pokojowej polityce nastąpił w 1908 r., kiedy władze mandżurskie podjęły próbę zdobycia Tybetu, pragnąc ograniczyć rosnące wpływy Brytyjczyków. W okresie mandżurskiej okupacji Tybetu przywódca duchowy i polityczny Tybetańczyków – Dalajlama zmuszony został do opuszczenia kraju. W 1912 r., w związku z upadkiem imperium mandżurskiego, zawarto tzw. „Trzypunktową Ugodę” tybetańsko-chińską, która była formalnym aktem kapitulacji armii mandżurskiej. Po powrocie 14 lutego 1913 r. z Indii do Tybetu, XIII Dalajlama wydał proklamację niepodległości.

W latach 1913–1951 Tybet nie stracił charakteru kraju z wykształconą państwowością; liczne okręgi i księstwa Tybetu charakteryzowały się niezależnością od stolicy – Lhasy.⁹ Rząd z Dalajlamą jako głową państwa nakładał podatki, emitował walutę, prowadził krajową pocztę. Tybet utrzymywał stosunki dyplomatyczne, gospodarcze i kulturalne z Nepalem, Bhutanem, Sikkimem, Mongolią, Chinami, Indiami Brytyjskimi, a także z Rosją i Japonią. W 1913 r. Mongolia i Tybet podpisały akt wzajemnego uznania. Nepal, Bhutan, Wielka Brytania, Chiny i Indie utrzymywały misje dyplomatyczne w Lhasie.¹⁰ Tybet prowadził własną politykę zagraniczną.

Powyższe fakty wykazują, że Tybet był państwem w pełni suwerennym. Stanowisko niniejsze zostało potwierdzone przez Komitet Analiz Prawnych Międzynarodowej Komisji Prawników, który w rozprawie na temat prawnego statusu Tybetu stwierdził, iż od 1913 r. Tybet spełniał warunki państwowości określone w prawie międzynarodowym. Istniał naród, terytorium i niezależny od czynników zewnętrznych rząd, sprawujący władzę w kraju. W latach 1913–1950 stosunki międzynarodowe pozostawały w wyłącznej gestii rządu tybetańskiego. Jak wynika z oficjalnych dokumentów, Tybet był traktowany jako niezależne państwo w polityce międzynarodowej.¹¹

W 1949 r. Chiny stały się areną przewrotu społecznego. Komuniści po zwycięstwie nad siłami Guomindangu proklamowali 1 października 1949 r. Chińską Republikę Ludową. Radio Pekin zaczęło przekazywać komunikaty informujące o konieczności „wyzwolenia” Tybetu. Odpowiedzią na ton komu-

⁸ *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1998, s. 891.

⁹ J. Polit, *Gra o Tybet (1904–1950): preludium do tragedii*, „Arcana” 2002, nr 4/5, s. 211–223.

¹⁰ Por. *Tybet: stare duchy, nowe duchy*, pod red. A. Bareja-Starzyńskiej, Warszawa 2000, s. 304–318.

¹¹ Komitet Analiz Prawnych Międzynarodowej Komisji Prawników, *Tybet i Chińska Republika Ludowa*, Genewa 1960, s. 5–6.

nistycznej propagandy było zwrócenie się 2 listopada 1949 r. tybetańskiego ministerstwa spraw zagranicznych do chińskiego przywódcy Mao Zedonga z prośbą o podjęcie rozmów wyjaśniających zaistniałą sytuację. Oddelegowany z Pekinu chiński ambasador Yuan Zhong-xian, zażądał przyjęcia przez tybetańską delegację tzw. dwupunktowego projektu – powierzenia ChRL spraw obronności Tybetu i uznania terytorium za część Chin. Rząd tybetański polecił delegacji odrzucić żądania. Negocjacje zostały zerwane. W odpowiedzi 7 października 1950 r. 40 tys. chińskich żołnierzy przekroczyło granice wschodniego Tybetu. Siły tybetańskie, składające się z 8 tys. żołnierzy, zostały rozbite. Zgromadzenie narodowe Tybetu przekazało szesnastoletniemu Dalajlamie pełną władzę, mianując go głową państwa. Ze względów bezpieczeństwa opuścił Lhasę i przeniósł się do Dromo na granicy z Sikkimem.¹²

Działanie Chińskiej Republiki Ludowej wobec Tybetu wypełniało znamiona agresji, potępianej przez prawo międzynarodowe i definiowanej jako „użycie siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, terytorialnej integralności lub politycznej niezawisłości drugiego państwa albo w inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych”.¹³

Na poczynania Chin pierwszy zareagował rząd Indii, potępiając atak agresora. Wiele państw, w tym Stany Zjednoczone Ameryki Północnej i Wielka Brytania, poparły stanowisko władz tybetańskich. 7 października 1950 r. rząd Tybetu wystosował list do Sekretarza Generalnego ONZ, Norwega Trygve Halvdana Lie, prosząc społeczność międzynarodową o udzielenie pomocy. Tybetański przywódca – Dalajlama zażądał przejęcia patronatu ONZ nad Tybetem i rozstrzygnięcia konfliktu w regionie. Sprawa miała zostać rozpatrzona 17 listopada 1950 r. Do dyskusji nie doszło, gdyż delegaci Indii złożyli zapewnienie o rozwiązaniu konfliktu środkami pokojowymi przez Tybet, Indie i Chiny. Ponowienie prośby o pomoc do ONZ złożone przez rząd tybetański w grudniu 1950 r., nie odniosło żadnego skutku.¹⁴

Wobec zaistniałej sytuacji i nieistnienia aktywnego wsparcia ze strony społeczności międzynarodowej, 29 kwietnia 1951 r. postanowiono wysłać do Pekinu delegację Tybetu w celu podjęcia negocjacji z przywódcami Chin. Delegacji tybetańskiej po odrzuceniu dwóch propozycji porozumienia wyznaczono ostateczne ultimatum – podpisania natychmiast porozumienia albo poniesienia odpowiedzialności za atak wojsk chińskich na Lhasę. W odpowiedzi delegaci powołali się na brak pełnomocnictw do szerszego reprezentowania rządu tybetańskiego oraz Dalajlamy. Chiny ogłosiły oficjalnie zawarcie „Ugody między Centralnym Rządem Ludowym i Lokalnym Rządem Tybetu”. Na mocy porozumienia składającego się z siedemnastu punktów Tybet stał się częścią

¹² Por.: *Tybet. Fakty mówią za siebie*, Warszawa 1993, s. 336–337.

¹³ W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1999, s. 486.

¹⁴ E. J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1982, s. 534.

Chin, wojska tybetańskie zostały stopniowo przyłączane do armii chińskiej, a rząd Chin upoważniono do prowadzenia polityki zagranicznej Tybetu. W układzie zobowiązano Chiny do akceptacji istniejącego systemu politycznego w Tybecie, nieingerowania w status i funkcję Dalajlamy i Panczelamy. Chiny gwarantowały Tybetowi autonomię, poszanowanie religii i obyczajów oraz wprowadzanie reform, jedynie po konsultacji z przywódcami tybetańskimi na zasadzie dobrowolności. Dalajlama oraz rząd w Lhasie o dokumencie dowiedzieli się 27 maja 1951 r., kiedy tekst został ogłoszony przez Radio Pekin.¹⁵

Okoliczności towarzyszące zawarciu „Siedemnastopunktowej Ugody” skłaniają do analizy mocy wiążącej umowy tybetańsko-chińskiej. Prawo traktatowe oparto na powszechnie uznawanej zasadzie, która stanowi, iż podstawą zobowiązań jest dobrowolna i obustronna zgoda stron. Traktaty zawierane pod przymusem bądź groźbą użycia siły nie wywierają mocy prawnej.¹⁶ Chińska okupacja części terytorium Tybetu oraz jawna groźba ataku na Lhasę w przypadku niepodpisania traktatu czyni „Ugodę” z mocy prawa nieważną.

9 września 1951 r. do Lhasy wkroczyło 3 tys. żołnierzy chińskich, zapowiadając przybycie dalszych 20 tys. ze wschodniego Tybetu i wschodniego Turkiestanu. Armia chińska zaczęła okupować większość terytorium Tybetu.¹⁷ Rozpoczął się proces nowego podziału politycznego i regionalnego Tybetu. W latach 1950–1953 Chiny przyłączyły znaczną część terytorium rdzennie tybetańskiej prowincji Kham do chińskiej prowincji Syczuan. Kham podzielono na Tybetański Obwód Autonomiczny i dwie tzw. Autonomiczne Prefektury Tybetańskie.¹⁸ Zmiany zostały dokonane bez porozumienia z suwerennymi władzami Tybetu.

W 1954 r. Dalajlama został zaproszony przez władze komunistycznych Chin do Pekinu, gdzie poinformowano go o zniesieniu dotychczasowego autonomicznego charakteru Tybetu, na podstawie nowej konstytucji uchwalonej przez Chińskie Zgromadzenie Ludowe. W 1956 r. powołano Komitet Przygotowawczy Tybetańskiego Regionu Autonomicznego (KPTRA),¹⁹ mający służyć integracji administracji Tybetu i ChRL. Dalajlamie powierzono stanowisko przewodniczącego, jednakże nie posiadał on żadnej rzeczywistej władzy.

Tybetański Region Autonomiczny nie przyznawał autonomii Tybetańczykom. Formalne zwierzchnictwo nad Tybetem przypadało pierwszemu sekretarzowi Regionalnej Partii TRA. Faktycznie funkcje państwowe sprawowane były przez Chińczyków. Ograniczono status Tybetańczyków do roli nieznaczącej mniejszości we własnym kraju. Władze chińskie stopniowo zwiększały intensyw-

¹⁵ *Tybet...*, s. 324–326.

¹⁶ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2001, s. 97–99.

¹⁷ Cz. Mojsiewicz, *Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych*, Wrocław 2001, s. 181.

¹⁸ M. Kalmus, *Tybet – legenda i rzeczywistość*, Warszawa 2000, s. 13.

¹⁹ *Tybet...*, s. 328–329.

ność socjalistycznych kampanii propagandowych oraz czystek etnicznych w Tybecie. Nasiliła się jednocześnie działalność tybetańskiej partyzantki. Przełom nastąpił w 1959 r., kiedy wzmożono demonstracje, w których żądano od Chińczyków opuszczenia Tybetu. Domagano się pełnej niepodległości. W Lhasie wybuchły walki, tragiczne w skutkach dla ludności tybetańskiej. Dalajlama, wsparty przez ruch oporu, emigrował z Lhasy do Indii. 28 marca 1959 r. premier Chin, Zhou Enlai, wydał w imieniu Rady Państwa dekret rozwiązujący rząd Tybetu. Władze Chińskiej Republiki Ludowej przejęły pełną kontrolę w Tybecie.²⁰

Zaanektowanie Tybetu zapewniło Chinom, po raz pierwszy w historii, ciągłą granicę z Birmą, Indiami, Bhutanem, Nepalem, Ladakhem, Kazachstanem i Wschodnim Turkiestanem. Tybet przestał służyć jako neutralne państwo buforowe pomiędzy dwiema potęgami Azji, a gospodarka i kultura całego regionu Himalajów uległy marginalizacji. Po ucieczce Dalajlamy w 1959 r. chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza rozmieściła oddziały wzdłuż granic z Indiami i zgłosiła roszczenia do indyjskich terytoriów, czego skutkiem była w 1962 r. wojna chińsko-indyjska.²¹

Stanowisko wobec Tybetu zostało przedstawione w opublikowanej w 1991 r. *Białej Księdze* przez Chińską Republikę Ludową.²² W rozdziale *Tybet: Prawo własności i prawa człowieka* chiński rząd komunistyczny uzasadnił politykę wobec Tybetu twierdzeniem o przysługującym „prawie własności” regionu, którego nie oparto na podboju dokonany w 1950 r., ani na objęciu w 1959 r. faktycznej kontroli nad Tybetem. Nie traktowano „Siedemnastopunktowej Ugody Pokojowego Wyzwolenia Tybetu”, narzuconej rządowi tybetańskiemu w 1951 r., jako podstawy roszczeń terytorialnych. Chiny uzasadniały roszczenia determinantami historycznymi, związkami władców mongolskich, mandżurskich, a także chińskich z tybetańskimi lamami. Powołały się na wydarzenia z okresu mongolskiej ekspansji w Azji oraz epoki cesarzy mandżurskich, których wpływy, zwłaszcza w XVIII w., obejmowały Azję Środkową i Wschodnią (w tym również Tybet).²³ Związki o znaczeniu politycznym były natury personalnej i nigdy nie implikowały zjednoczenia ani integracji państwa tybetańskiego z państwem chińskim. Roszczenia Chin wobec Tybetu nie znajdują uzasadnienia w historii współczesnej kraju, nie istnieją żadne dowody chińskiej władzy lub wpływów w latach 1911–1951 w Tybecie.

Koncentrując się na polityce władz ChRL wobec Tybetu, można zauważyć nieistnienie konsekwencji w praktyce chińskiej. Jeżeli Chinom przysługiwało „prawo własności” w stosunku do Tybetu, czy konieczne było zawarcie

²⁰ Por.: *Tybet...*, s. 343–348.

²¹ Por.: M. Kalmus, *op. cit.*, s. 13.

²² *Chiny – przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, pod red. K. Tomali, Warszawa 2001, s. 153.

²³ Por.: *Tybet...*, s. 303–304.

„Siedemnastopunktowej Ugody”? Gdyby Tybet rzeczywiście należał do Chin, zbędny byłby traktat albo umowa, w której gwarantowano sprawowanie władzy przez ChRL w regionie. Poprzez zawarcie „Ugody” rząd chiński potwierdził fakt, iż Tybet nie był przed 1951 r. częścią Chin. Uznanie odrębności państwowej Tybetu łączyłoby się z przyznaniem się przez rząd chiński do sprawowania okupacji na spornym terytorium. Powyższe sprzeczności są argumentem przemawiającym za twierdzeniem, iż władze ChRL bezpodstawnie wywodzą „prawo własności” do Tybetu.

Analizując sytuację polityczno-prawną Tybetu, należy skoncentrować się na prawie do samostanowienia, które zostało pominięte w polityce Chińskiej Republiki Ludowej.

Zasada samostanowienia narodów, początkowo traktowana jako postulat polityczny, po II wojnie światowej przybrała postać zasady prawnej wyrażonej w źródłach prawa międzynarodowego.²⁴ Pierwszą, a zarazem najistotniejszą traktatową regulacją zasady samostanowienia narodów, jest Karta Narodów Zjednoczonych.²⁵ W art. 1. pkt 2. Karty stwierdzono, że jednym z celów ONZ jest rozwijanie przyjaznych stosunków między państwami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów.²⁶

Kwestia niniejsza została także uregulowana 16 grudnia 1966 r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ, które uchwaliło Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. W wyodrębnionym w samodzielny art. 1. wyszczególniono prawa i obowiązki, składające się na zasadę samostanowienia narodów. Wszystkie narody posiadają prawo do samostanowienia, z mocy którego swobodnie określają status polityczny, zapewniają rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny. Mogą samodzielnie rozporządzać bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści oraz prawa międzynarodowego. W żadnym przypadku nie mogą być pozbawione własnych środków egzystencji. Z kolei państwa-strony będą szanowały prawo do samostanowienia narodów, zgodnie z postanowieniami Karty NZ.²⁷

24 października 1970 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ dokonało uściślenia zasady samostanowienia w deklaracji zasad prawa międzynarodowego, dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami. W dokumencie

²⁴ Por.: M. Perkowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2001, s. 18–20.

²⁵ L. Antonowicz, *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1996, s. 70.

²⁶ A. Przyborowska-Klimczak, *Prawo międzynarodowe – wybór dokumentów*, Lublin 1998, s. 8–9.

²⁷ *Ibid.*, s. 192 i 221.

ustalono, że „[...] zgodnie z treścią tej zasady wszystkie narody mają prawo swobodnie określać, bez zewnętrznej ingerencji, swój status polityczny i dążyć do gospodarczego, społecznego i kulturalnego rozwoju, każde państwo zaś ma obowiązek szanować to prawo zgodnie z postanowieniami Karty”. Ponadto „[...] powstanie suwerennego państwa, swobodne stowarzyszenie się lub zjednoczenie z niezależnym państwem bądź wystąpienie w jakiegokolwiek innej postaci swobodnie określonej przez naród, stanowią sposoby realizacji prawa do samostanowienia”.²⁸

Zasada samostanowienia znajduje wyraz nie tylko w źródłach traktatowych. Urzeczywistniona została w działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych, która poprzez formułowanie zaleceń, stara się koordynować praktykę państw.²⁹

W celu stwierdzenia, czy zasada samostanowienia narodów przysługuje Tybetańczykom, należy zdefiniować stronę podmiotową analizowanego prawa.

„Narodem jest trwała wspólnota ludzka wytworzona na podstawie wspólnoty losów historycznych, kultury, języka, terytorium i życia ekonomicznego, przejawiająca się w świadomości narodowej jej członków”.³⁰ Określając kryteria pojęcia „naród”,³¹ stwierdzić należy, iż jednym z podstawowych determinantów jest terytorium, które w połączeniu z czynnikiem zamieszkiwania pozwala na wytworzenie i utrzymanie wspólnoty etnicznej. Drugie kryterium stanowi język, pełniący istotną rolę w stadiach rozwoju narodu. Wspólnota kultury i pochodzenia jest cechą decydującą o istnieniu danej zbiorowości. Wspólne losy historyczne i przeszłość są przyczyną powstania i scentralizowania grup ludności. Poprzez religię jako formę świadomości społecznej wykazuje się względną samodzielność i prawidłowości rozwojowe, spełniając wielorakie funkcje pozareligijne o doniosłym znaczeniu polityczno-społecznym i kulturalnym.

Tybetańczycy wypełniają znamiona właściwe dla narodu. Plemiona tybetańskie wchodzi w skład grupy narodów birmo-tybetańskich, zaliczanej do rasy mongolskiej. Język tybetański należy do grupy języków birmo-tybetańskich, pochodzących z rodziny języków chińsko-tybetańskich. Chińska propaganda uznała Tybetańczyków za naród chiński, co jest polityczną manipulacją, mającą usprawiedliwić chińską okupację kraju. Tybetańczycy nigdy nie uważali się za Chińczyków. Posiadali silne poczucie odrębności narodowej, zarówno etniczne, jak i kulturowe. Na przestrzeni prawie dwóch tysięcy lat wzajemnych kontaktów, Chińczycy uważali Tybetańczyków za obcych „barbarzyńców”.³² Tybetań-

²⁸ K. Kocot, K. Wolfke, *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, Wrocław-Warszawa 1978, s. 524 i n.

²⁹ M. Perkowski, *op. cit.*, s. 34.

³⁰ *Encyklopedia...*, s. 549.

³¹ Por.: L. Antonowicz, *Samostanowienie...*, s. 69 i n.; K. Von Beyme, *Systemwechsel in Osteuropa*, Frankfurt a. Main 1994, s. 144.

³² M. Kalmus, *op. cit.*, s. 21.

ska tożsamość narodowa nieodłącznie związana jest z tożsamością religijną. Buddyjski folklor i nauki określają zasady życia całego narodu.

Narodowość ludności zamieszkującej Tybet potwierdził Stały Trybunał Ludów, który w listopadzie 1992 r. zebrał się w Strasburgu. Na sesji poświęconej Tybetowi uznano spełnienie przez Tybetańczyków ogólnie przyjętych kryteriów prawnych narodu, posiadającego prawo do samostanowienia. Trybunał Ludów orzekł, iż obecność chińskiej administracji na terytorium Tybetu powinna zostać uznana za panowanie obcego państwa. W orzeczeniu końcowym stwierdzono, że od 1959 r. Tybetańczycy byli nieprzerwanie pozbawiani prawa do samostanowienia.³³

W 1993 r. Międzynarodowa Komisja Prawników uznała prawo Tybetańczyków do samostanowienia, wydając oświadczenie następującej treści: „W przypadku Tybetu, biorąc pod uwagę długą historię jego niepodległości, roszczenia Tybetańczyków do prawa do samostanowienia, a także niepodległość, są zgodne z zasadami narodowej jedności i integralności państw”.³⁴ Komisja uznała, że w świetle prawa międzynarodowego narodowi tybetańskiemu przysługuje prawo do samostanowienia; „aparatus państwowy ChRL ani władze żadnego innego państwa czy narodu nie mogą odmówić Tybetańczykom owych praw”.³⁵

Uznanie przez społeczność międzynarodową prawa określonego narodu do samostanowienia pociąga określone skutki prawne. Na podstawie aktualnego stanu prawa międzynarodowego, praktyki państw i odnoszących się do nich poglądów doktryny można przyjąć, że „na treść prawa do samostanowienia składa się prawo narodu określonego terytorium do utworzenia i utrzymania (zachowania) organizacji sprawującej poprzez odpowiednie organy pełną władzę na tym terytorium i zdolnej do utrzymania stosunków z innymi analogicznymi jednostkami geopolitycznymi, decydującej samodzielnie o swoich sprawach wewnętrznych i zewnętrznych, przestrzegającej praw innych państw i podstawowych zasad prawa międzynarodowego, w stosunkach wewnętrznych zaś opartej na ustroju demokratycznym”.³⁶

Zasada samostanowienia narodów odnosi się do podmiotów uprawnionych, ale dotyczy także podmiotów zobowiązanych. Zgodnie z prawem międzynarodowym, ChRL zobowiązana jest do zezwolenia narodowi tybetańskiemu na korzystanie z przysługującego prawa do samostanowienia. Obowiązek Chin został sformułowany w 1959 r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ w Rezolucji nr 1533/XIV oraz potwierdzony w 1961 r., Rezolucją nr 1723/XVI. Poprzez przyjęte rezolucje wezwano ChRL do respektowania podstawowych praw

³³ Sesja poświęcona Tybetowi, Orzeczenie, Stały Trybunał Ludów, Strasburg, 1992, s. 15 i 23.

³⁴ K. Renik, *O co chodzi Tybetańczykom?*, „Przegląd Powszechny” 1997, nr 7/8, s. 52–59.

³⁵ *Stanowisko Międzynarodowej Komisji Prawników w sprawie Tybetu*, Londyn 1993, s. 6–8.

³⁶ M. Perkowski, *op. cit.*, s. 75.

i wolności narodu tybetańskiego, w tym prawa do samostanowienia.³⁷ Działalność zmierzająca do ograniczenia lub uchylecia uprawnienia każdego narodu ze swej natury, która godzi w utrwalenie pokoju na świecie, w cel nadrzędny Narodów Zjednoczonych. Odpowiedzialność państw w analizowanym zakresie uregulowała Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, uznając za przestępstwo międzynarodowe każde poważne naruszenie zobowiązań międzynarodowych o zasadniczym znaczeniu dla zapewnienia prawa narodów do samostanowienia.³⁸

W oparciu o zasadę samostanowienia narody mogą realizować przysługujące prawo w odmienny sposób. Do pokojowych metod realizacji zasady samostanowienia narodów należą: plebiscyt, wolne wybory, referendum niepodległościowe, ogłoszenie secesji bez użycia siły.³⁹ Chcąc odpowiedzieć na pytanie: jakie istnieją możliwości rozwiązania problemu tybetańskiego, należy skupić uwagę przede wszystkim na analizie instytucji plebiscytu oraz secesji.

Z punktu widzenia teorii prawa, plebiscyt jest formą demokracji bezpośredniej polegającą na głosowaniu, w którym uprawnione do oddania jednego głosu osoby, w sposób wiążący przyjmują lub odrzucają utworzenie suwerennego państwa, integrację z takim państwem bądź utrzymanie dotychczasowego, niesamodzielnego *status quo*.⁴⁰ Plebiscyt mógłby stanowić podstawę prawną do ostatecznego i legalnego uregulowania statusu Tybetu. Trudności związane są ze sprzeciwem ChRL, która bezskutecznie nawoływana jest przez rząd tybetański na uchodźstwie, do przeprowadzenia plebiscytu. Jednocześnie członkowie ONZ nie podejmują konkretnych działań wspomagających dążenia niepodległościowe narodu tybetańskiego, mimo przyjęcia w 1952 r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ Rezolucji nr 639/VII w sprawie realizacji prawa do samostanowienia. W paragrafie 2. wymienionej rezolucji stwierdzono: „Członkowie ONZ uznają i będą popierać realizację prawa do samostanowienia narodów obszarów niesamorządnych i powierniczych pozostających pod ich administracją i będą ułatwiać wykonywanie tego prawa przez narody tych obszarów, zgodnie z zasadami i duchem Karty NZ w odniesieniu do każdego obszaru i zgodnie z wyrażoną przez zainteresowaną ludność wolą, która będzie ustalona za pomocą plebiscytu lub innych zorganizowanych środków demokratycznych, najlepiej pod kontrolą ONZ”.⁴¹

Innym demokratycznym rozwiązaniem możliwym do zastosowania w sytuacji Tybetu jest ogłoszenie secesji. Zmiany na mapie politycznej świata, zaistniałe na początku lat 90., uwidoczniły akceptację secesji jako metody realizacji prawa

³⁷ E. J. Osmańczyk, *op. cit.*, s. 534.

³⁸ B. Wierzbicki, *Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów*, Białystok 1997, s. 145.

³⁹ M. Perkowski, *op. cit.*, s. 92–105.

⁴⁰ *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, pod red. A. Kłafkowskiego, J. Symonidesa, R. Freleka, J. Gilasa, M. Perczyńskiego, Warszawa 1976, s. 275 i n.

⁴¹ L. Dembiński, *Samostanowienie w prawie i w praktyce ONZ*, Warszawa 1969, s. 184 i n.

do samostanowienia narodów przez społeczność międzynarodową, jednak w stosunku do narodów posiadających pewną autonomię.⁴² Zgodnie z poglądami wyrażonymi w doktrynie można przyjąć, iż „secesja jako metoda realizacji prawa narodów do samostanowienia może zostać urzeczywistniona w sytuacji, gdy w państwie, w którym zamieszkują te narody, mają miejsce naruszenia indywidualnych i grupowych praw człowieka, skutkujące zagrożeniem bytu uprawnionych narodów bądź ich istotnych interesów”.⁴³ Jeśli sam fakt secesji oparto na przedstawionych kryteriach, prowadzi to do skutków prawnych w postaci realizacji zasady samostanowienia narodów.

Wymienione kryteria spełnione są w sytuacji narodu tybetańskiego. Fakt naruszeń praw człowieka w ChRL oficjalnie został ogłoszony w 1965 r. przez ONZ, która poinformowała o aktach ludobójstwa dokonanych w Tybecie, mających na celu eksterminację Tybetańczyków jako grupy religijnej. ONZ stwierdziła, że chińska okupacja jest nacechowana zabójstwami ludności cywilnej, gwałtem i arbitralnymi uwięzieniami, a także torturami oraz okrutnym i nieludzkim traktowaniem Tybetańczyków na wielką skalę.⁴⁴ Raporty organizacji międzynarodowych, przede wszystkim Amnesty International, informują o łamaniu praw człowieka w Tybecie.⁴⁵

Władze ChRL nie powstrzymują się od działań zmierzających do eksterminacji narodu tybetańskiego. W 1975 r. w Tybetańskim Regionie Autonomicznym (ART) żyło 1600 tys. Tybetańczyków. Z porównania ze statystykami z początku lat 50. i przy uwzględnieniu stopy przyrostu naturalnego w Tybecie wynika, że populacja ludności tybetańskiej spadła o około 1/5. Rząd chiński stosuje wiele przymusowych metod kontroli urodzeń, których celem jest zmniejszenie liczby Tybetańczyków. Tybetanki, które zaszły w ciążę bez uzyskania odpowiedniego zezwolenia władz chińskich, są poddawane przymusowej aborcji, często także sterylizacji. Równocześnie intensywnie rozwija się w Tybecie imigracja i osadnictwo chińskie, w wyniku czego Tybetańczycy stanowią wyraźną mniejszość narodową we własnym kraju. Wiele dzieci tybetańskich deportowanych jest do Chin.

Według udokumentowanych danych w latach 1949–1979 zginęło około 1200 tys. Tybetańczyków. Na liczbę tę składają się ofiary:

- tortur – 173 221,
- walk i powstań – 432 705,

⁴² P. Łaski, *Dezintegracja Związku Radzieckiego i Jugosławii w świetle prawa międzynarodowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1992, nr 39, s. 63.

⁴³ Id., *Secesja części terytorium państwa w świetle prawa międzynarodowego*, Lublin 1990 s. 39; F. Kirgis Jr., *The Degrees of Self-determination in the United Nations Era*, „American Journal of International Law” 1994, t. 88, s. 306; M. Perkowski, *op. cit.*, s. 103.

⁴⁴ M. Kalmus, *op. cit.*, s. 52.

⁴⁵ Por.: Komunikaty prasowe Amnesty International: AI News Service, Indeks AI:17/11/01, 4Indeks AI: 17/03/01.

- egzekucji – 156 758,
- głodu i chorób – 342 970,
- samobójstw w wyniku prześladowań – 9002,
- zmarłe w więzieniach i obozach – 173 221 osób.⁴⁶

Wyniszczająca polityka władz ChRL skierowana jest nie tylko przeciwko narodowi tybetańskiemu. W regionie ma miejsce rabunkowa eksploatacja bogactw naturalnych Tybetu. W wyniku wyrębu lasów Tybet ulega wylesieniu, co powoduje zmiany klimatyczne. Obszar Tybetu stanowi atomowy poligon doświadczalny Chin, gdzie przeprowadzono próby nuklearne oraz składowano bez jakichkolwiek zabezpieczeń odpady radioaktywne i toksyczne. Skażenie promieniotwórcze wywiera skutek na zdrowiu miejscowej ludności.⁴⁷

Przytoczone dane wskazują na fakt, iż w Tybecie ma miejsce naruszanie indywidualnych i grupowych praw człowieka, skutkujące zagrożeniem bytu narodu tybetańskiego. Taka sytuacja jest przesłanką dopuszczającą realizację prawa do samostanowienia przy wykorzystaniu metody secesji.

Chińska Republika Ludowa zaprzecza wszelkim doniesieniom o łamaniu praw człowieka w Tybecie. Nie akceptuje prawa do secesji Tybetu, powołując się na zasadę integralności terytorialnej. W Konstytucji Chin z 4 grudnia 1982 r. pominięto kwestie prawa do secesji, jako uprawnienia ludności chińskich autonomicznych prowincji. Ustawodawca chiński przyjmując założenie, iż Chiny są utylitarnym, wielonarodowym państwem, odrzucił możliwość przyznania prawa do secesji jakiegokolwiek wspólnocie zamieszkującej Chiny. Władze traktowały od początku przypadek Tybetu jako sprawę wewnętrzną państwa chińskiego, korzystającego z prerogatyw suwerena dążącego do zachowania integralności terytorialnej.⁴⁸ Takie dążenie nie może być realizowane przy jednoczesnym zaprzeczeniu poszanowania podstawowych praw człowieka.

Analizowany stan faktyczny nasuwa pytanie: czy istnieje perspektywa odzyskania niepodległości dla narodu tybetańskiego mimo bezkompromisowej polityki władz chińskich? W prawie międzynarodowym przewidziano rozwiązanie dla narodów dążących do samostanowienia, które przy użyciu metod demokratycznych napotkały istotny opór bądź przeciwdziałanie ze strony państw, spod których władzy chcą się wyswobodzić. Naród, który w swych aspiracjach niepodległościowych spotyka się z represjami i aktami przemocy, naruszającymi podstawowe prawa człowieka, może w realizacji samostanowienia użyć siły. Walka narodowyzwolenicza będzie w zaistniałych okolicznościach traktowana jako międzynarodowy konflikt zbrojny, z pełnymi prawnopolitycznymi konsekwencjami.⁴⁹ Przyglądając się polityce i założeniom tybetańskiego rządu na uchodźstwie można wnioskować, iż nie podejmie on decyzji

⁴⁶ Por.: K. Łoziński, *Piekło Środka – Chiny a prawa człowieka*, Gdańsk 1996, s. 62–67.

⁴⁷ M. Kalmus, *op. cit.*, s. 54–55.

⁴⁸ Por.: P. Łaski, *Secesja...*, s. 24.

⁴⁹ M. Perkowski, *op. cit.*, s. 105–108.

o rozpoczęciu walki narodowyzwoleńczej. Tybetański przywódca Dalajlama sprzeciwia się stosowaniu przemocy w walce o wolność, prawa i godność narodu, poszukując – jak dotąd bezskutecznie – rozwiązania problemu Tybetu poprzez dialog z chińskimi przywódcami.⁵⁰

Trudność w realizacji zasady samostanowienia narodu tybetańskiego jest faktem obiektywnym.

Analizując sytuację Tybetu, jako przykład jednego z wielu konfliktów geopolitycznych we współczesnym świecie, można sformułować następujące uogólnienia:

1. Naruszeniu prawa do samostanowienia narodów sprzyja brak zdecydowania i jednoznacznego stanowiska społeczności międzynarodowej wobec zakresu bezwzględnie obowiązującej zasady samostanowienia.

2. W latach 1911–1951 Tybet był niepodległym państwem, posiadającym w przeddzień chińskiej inwazji wszystkie uznawane w prawie międzynarodowym atrybuty państwowości. Agresja w 1950 r. Chińskiej Republiki Ludowej stanowiła pogwałcenie norm prawa międzynarodowego.

3. Jedną z przyczyn zaistnienia konfliktu mogła być chęć zdobycia kontroli w Azji przez Chińską Republikę Ludową. Zaanektowanie Tybetu zagwarantowało Chinom nieprzerwaną granicę z państwami sąsiadującymi na południu kraju oraz nieograniczony dostęp do bogactw naturalnych Tybetu, umożliwiając rozwój gospodarczy kraju.

4. Tybetańczycy spełniają kryteria narodu wyznaczone przez prawo międzynarodowe. Stanowią podmiot uprawniony do powoływania się na zasadę samostanowienia narodów w dążeniach niepodległościowych.

5. ChRL jest podmiotem zobowiązanym do przestrzegania prawa samostanowienia, przysługującego narodowi tybetańskiemu. Chiny powinny wywiązać się z międzynarodowych zobowiązań i przeprowadzić w Tybecie plebiscyt nadzorowany przez organizacje międzynarodowe.

6. Prowadząc konsekwentną politykę dyskryminacji oraz wyniszczania Tybetańczyków, władze chińskie naruszają podstawowe zasady prawa międzynarodowego, zawarte w Karcie NZ oraz Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.⁵¹ Efektem jest pozbawienie Tybetańczyków politycznej tożsamości; wspólnie stanowią mniejszość we własnym kraju.

7. Konieczna jest zmiana polityki władz Chińskiej Republiki Ludowej względem narodu tybetańskiego. Niezbędne jest zaniechanie chińskich praktyk zagrażających odrębnej, kulturowej, religijnej i narodowej tożsamości Tybetańczyków, a także położenie kresu polityce przenoszenia ludności chińskiej na

⁵⁰ S. Wojciechowski, *Problem tybetański i jego uwarunkowania*, „Przegląd Politologiczny” 1999, nr 3/4, s. 23–36. Por.: K. Dębnicki, *Dwa tysiące lat na „Dachu Świata”*, „Rzeczpospolita” z dn. 20.05.1993.

⁵¹ S. Wojciechowski, *Polityka Chin wobec Tybetu – problem łamania praw człowieka*, „Sprawy Narodowościowe” 2002, z. 21, s. 145–155.

teren Tybetu. Władze ChRL powinny podjąć współpracę z ONZ w zakresie ochrony praw człowieka, a przede wszystkim udzielić zgody na nieograniczone wizyty przedstawicieli agend ONZ oraz organizacji międzynarodowych monitorujących przestrzeganie praw człowieka w Tybecie.

8. Zbrodnie dokonane przez Chińczyków wobec narodu tybetańskiego wypełniają znamiona ludobójstwa w rozumieniu konwencji z 9 grudnia 1948 r. w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, jak również stanowią przykład naruszenia przez władze ChRL ratyfikowanej 4 października 1988 r. konwencji z 10 grudnia 1984 r. przeciwko torturom oraz innemu okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Sprawcy wymienionych czynów powinni ponieść odpowiedzialność karną przed międzynarodowymi organami sądowymi.

9. Jedną z przyczyn zaistnienia konfliktu mogła być chęć uzyskania przez Chiny ciągłości granicy z Birmą, Indiami, Bhutanem, Nepalem, Ladakhem, Kazachstanem i wschodnim Turkiestanem oraz dążenie do osiągnięcia wzrostu wpływów polityczno-gospodarczych w regionie.

10. Organizacje międzynarodowe, w szczególności Organizacja Narodów Zjednoczonych, są władne do podjęcia działań mających na celu rozstrzygnięcie statusu polityczno-prawnego narodu tybetańskiego.

11. Kwestia Tybetu musi zostać rozwiązana zgodnie z wolą Tybetańczyków na drodze pokojowych negocjacji między Dalajlamą i tybetańskim rządem na uchodźstwie a rządem chińskim.

SUMMARY

It shall be indicated in the article, that the Tibetan nation fulfils the political and law requirements to be the subject of international law, leaning on the rule of the self-establishment of the nation. The presence of the Chinese administration on the territory of Tibet may be perceived as the ruling of the alien power on the dependent territory.

The Tibetan tribes belonging to the burmo-tibetan language group, possess the strong feeling of ethnic and cultural separateness. The national identity is strongly correlated with the religious determinants, folklore and Buddhist science, forming the rules of living for the whole nation.

The nationality of the Tibetan people has been confirmed by the international organs. The special significance is applied to the Permanent Court of the People, which during the 1992 session in Strasbourg confirmed the fulfilment of the law criteria for the nation by the Tibetans. In the statement it has been indicated that since 1954 the Tibetan nation has been constantly deprived of the right to self-establishment, whereas the Chinese protectorate might be discerned as the ruling of the alien country.

In the focus of the binding law regulations, international custom and the doctrine, it has been indicated that the essence of the right to self-establishment of the country is formed by: the right of a particular nation ruling upon a certain territory to establish an organisation possessing the whole power over this area, able to undertake decisions in the internal affairs, based upon the democratic rules, acknowledging the independence of rights of other countries and the existence of the rules binding *si omnes* in the international affairs.

The People's Republic of China has been obliged in the resolution of the General Assembly of the UNO to keep to and respect the rights and freedoms of the Tibetan nation.

It shall be highlighted in the article that the admitted by the international law methods of the realisation of the self-establishing rule are: plebiscite, free elections, independence referendum and the declaration of secession without the usage of the force. The Chinese government forms resentment towards the making of the plebiscite on the area of Tibet despite the acceptance of this form of the direct democracy by the Tibetan government on exile. The passive attitude of the international organisations might be observed, including the UNO, towards the actions helping the independence aims of the Tibetan nation. The condition for the usage of the secession is the violation of the individual and group human rights, resulting in the endangerment of the existence or the vital affairs of the particular nation. The fact of the violation of the human rights in China has been announced in 1965 by the UNO, informing the public opinion about the acts of manslaughter done in Tibet aiming at the national extermination. The actions of the Chinese government were characterized by murders, rapes, tortures and inhuman treating on the wide scale.

The Chinese government denies of any information about the extermination of the Tibetan nation. Not accepting the right to secession, it relies on the principle of the territorial integration. The international organisations are able to undertake successful actions in order to decide the question of the law and political status of the Tibetan nation.